

Visita a la Ciutat Baixa, Palma. Entrevista a la Dra. Maria Barceló Crespí

JULIÀ JOY MARROIG

*Grau d'Història - Alumne col·laborador
Universitat de les Illes Balears*

Resum

L'entrevista repassa la vida i trajectòria d'una important historiadora i medievalista de la Universitat de les Illes Balears: Maria Barceló. A la vegada, el diàleg repassa el recorregut que va dirigir pel centre de Palma, a la zona coneguda com a Ciutat Baixa; durant una visita programada dins el Congrés Internacional de Turisme Cultural celebrat a la mateixa universitat al mes de febrer de 2015.

Paraules clau: entrevista a Maria Barceló, medievalista, visita a la Ciutat Baixa, Palma històrica, Mallorca

Abstract

The interview examines the life and career of an important historian and medievalist from the Universitat de les Illes Balears: Maria Barceló. At the same time, the dialogue examines the route led by the Professor in the center of Palma, in the area known as Ciutat Baixa; during a visit scheduled in the International Congress of Cultural Tourism held at the university in February 2015.

Keywords: interview to Maria Barceló, medievalist, visit to the Ciutat Baixa, historical Palma, Majorca

- Primer de tot, quina relació existeix entre la professora Maria Barceló Crespí i la Ciutat de Mallorca com a objecte d'investigació?

No hi vaig néixer, però sí que hi vaig estudiar el batxillerat i la carrera. A més a més, des de 1978 fou objecte d'estudi, en concret la ciutat medieval, per tal d'elaborar la meva tesi doctoral.

L'any 1978 vaig iniciar aquesta recerca i estudi dirigit per Don Álvaro Santamaria, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de les Illes Balears, el qual hem suggerí què la realitzés sobre la ciutat en època de Ferran "el Catòlic". Per tant, vaig començar a fer estudis físics, investigacions sobre les murades, els carrers, places, etc., encara que també estudis humans, enfocats sobre la gent i la societat. Des de llavors, he pogut veure facetes diferents de la ciutat,

tant del component físic —carrers, places, toponímia, etc.—, com del cultural i de l'humà de la urbs, sempre en el marc cronològic del segle XV i principis del XVI.

- Per què considera que la ciutat de Palma pot esser objecte d'un treball amb interès històric?

Pot ser-ho perquè és una gran ciutat des d'un punt de vista històric, artístic i monumental. Per exemple, només en tres carrers actuals com Sant Miquel, Colom i Palau Reial, es troben ben bé unes desenes de punts i elements destacats.

- És ben sabut que Palma té un gran potencial turístic en el conjunt de l'illa de Mallorca. Llavors, quina atracció històrica, artística i monumental pot tenir la ciutat per al turista?

Baix el meu punt de vista, cal diferenciar entre turista i viatger, ja que alguns turistes venen atrets tan sols per l'oferta de descans i oci, però un viatger ve a l'illa per tot el que pot oferir tant en clima, com paisatge, però també en història, cultura i gastronomia. A les illes i a la ciutat hi ha segles d'història que es manifesten en la cultura i aquesta pot ser un gran reclam.

- Aclarit l'atractiu turístic, quin fou el recorregut de la visita que es dugué a terme durant el Congrés Internacional de Turisme Cultural?

Amb motiu del congrés, el doctor Sebastià Serra em demanà que organitzés una volta per qualque racó de la ciutat i vaig pensar en la part baixa, entesa des d'un punt de vista topogràfic, en concret, el raval de mar. Tal vegada, per ser menys coneguda que altres parts de la ciutat, com la zona de l'Almudaina, la Seu o Cort. El caràcter popular del mateix puig de Sant Pere té el seu atractiu. Aquesta àrea també em feia especial ganes perquè, primer, tal vegada sigui la menys coneguda, tot i tenir algun monument de gran categoria com la Llotja i, segon, feia poc temps, l'any 2012, què havia publicat un llibre sobre el barri, *El raval de mar de la ciutat de Mallorca (Segles XIII-XV)*.

En el recorregut —passejàrem pel raval de Mar— el que significava sortir de la ciutat, atès que a l'Edat Mitjana estava fora murada i no quedà a l'interior fins a la construcció del cinquè recinte murari, el renaixentista, en temps de Felip II. Sortírem per la Porta de la Mar, que també rebia el nom de portal d'en Segarra i portal de l'Almudí. El carrer de la Mar tenia un especial interès perquè connectava la ciutat amb el moll, el qual va saber retratar tan bé Pere Niçard a la coneguda pintura de Sant Jordi tot i presentar una visió entre subjectiva i objectiva.

Durant el recorregut, vaig posar èmfasi de forma reiterada en la toponímia que, sens dubte, reflecteix moltes coses. És a dir, el carrer de la Mar, el carrer del cartògraf Vallseca, el carrer dels Boters, el carrer dels Remolars, etc. tots fan referència a una zona marítima i a la proximitat amb el moll. Per aquests carrers, entraven i sortien les persones de la ciutat cap al moll o *viceversa*, un moll què estava molt més a prop del què està ara.

Pel carrer de la Mar no sols entraven persones sinó també mercaderies. I amb les persones, les notícies, noves mentalitats, modes, idees... a més de sortir-ne d'altres cap a altres contrades.

Continuàrem, aleshores, per la Llotja, denominada Llotja Nova al segle XV, cap a l'església de Sant Joan de Mar, cap al Consolat de Mar. O sigui, edificis o institucions estretament relacionades amb l'activitat marinera i comercial, com són també les antigues drassanes, el puig de Sant Pere i l'església parroquial de Santa Creu de la demarcació de la qual depenia el raval de

Mar. Val a dir, que aquesta església és coneguda també per la cripta gòtica de Sant Llorenç, una construcció singular del segle XIV.

- Quines són les característiques principals d'aquesta zona? Hi ha qualche moment o indret a destacar?

En relació a l'època què investigo, l'Edat Mitjana, concretament els regnats de Joan II i Ferran "el Catòlic", era la zona marinera per excel·lència. Hi havia el moll de la ciutat, prop del qual treballaven persones dedicades a professions envers la mar, com els pescadors, bruixolers, calafats, mestres d'aixa, etc.

La zona té un encant especial. La ciutat de Mallorca fou un dels ports més importants de la conca occidental de la Mediterrània, immersa en un tràfec continu de persones i mercaderies, juntament amb València, Barcelona, Palerm, Cagliari, Nàpols, Marsella, Gènova i Venècia. En tot aquest context comercial i mercantil, la ciutat de Mallorca obtingué un lloc preferent.

- Existeix qualche icona que interessi conèixer en concret? Hi ha punts desconeguts pel ciutadà actual que resultin especials?

Una de les grans icones a destacar, és la Llotja, però també cal fer referència a altres edificis interessants en l'ordre arquitectònic com l'església de Sant Joan de Mar o el Consolat de Mar, encara que quedin pocs elements medievals. També es poden esmentar les restes d'alguns al·fòndecs, tals com el d'Hom de Déu, amb les seves arcades gòtiques. Alfòndec, paraula d'arrel àrab, era un lloc per aixoplugar persones i mercaderies.

Enmig de l'actual plaça de les Drassanes, es troba una estàtua de Jaume Ferrer, un gran navegant mallorquí del segle XIV, què desafià l'Atlàntic en la ruta cap al sud costejant Àfrica a la recerca de nous espais.

- Quins canvis ha sofert la zona des del passat medieval fins a l'actualitat? És a dir, que hi havia que ara no es veu?

Han canviat moltes coses. Voldria destacar la desaparició de les drassanes de les quals tan sols resta el topònim, les cases tenien menys alçada, els carrers han sofert alineacions com és el cas del carrer de la Mar, s'han rehabilitat alguns barris com el del puig de Sant Pere.

Un dels punts què ha canviat és el moll que a causa de la construcció del Passeig Sagrera s'ha fet recular mar endins.

- Quin pot ésser l'interès en la toponímia urbana?

Primer, m'agradaria repetir unes paraules del doctor Enric Moreu Rei, antic professor de la Universitat de Barcelona, escrites en un dels seus llibres sobre toponímia, on cita una frase més o menys així: «La toponímia urbana no sols reflecteix la part física, sinó l'acció de l'home damunt l'espai». Per això molts de carrers fan referència al component humà i social de la ciutat.

El carrer de la Llotja, plaça de les Drassanes, carrer de Sant Joan, carrer de la Mar, etc. A la Llotja mateixa, es fa clara referència a un edifici on es realitzaven activitats comercials. Per tant, la toponímia reflecteix la influència de l'home sobre l'espai, no tan sols a nivell geogràfic i això és una idea sobre la qual, especialment, m'agrada insistir.

- Quina ha estat la vida social i econòmica de la zona en línies generals?

Era una zona vinculada a l'activitat, marinera, mercantil portuària i on vivien i treballaven persones dedicades a professions relacionades, sobretot, amb la mar: pescadors, calafats, mestres d'aixa, mariners, mercaders, etc.

- Què voldria destacar de la Llotja, el puig de Sant Pere i el carrer de la Mar?

Dels tres punts, començant per l'ordre d'importància cal esmentar la Llotja, una magnífica obra gòtica del segle XV, ara propietat del Govern Balear que acull exposicions destacades i actes solemnes, havent estat abans un espai de transaccions comercials, mercantils, negocis i reunions referents al món del comerç.

L'obra la començà Guillem Sagrera, però la deixà fer com a conseqüència de les desavinences amb els defenedors de la mercaderia per qüestions econòmiques. La continuaren parents o deixebles seus com són els Vilasclar, també felanitxers.

De Guillem Sagrera cal destacar que fou cridat a Nàpols pel rei Alfons el Magnànim quan hi instal·là la cort de la Corona d'Aragó. Hi dugué a terme una sèrie d'intervencions a l'antic castell dels Anjou, després conegut com Castel Nuovo —Castell Nou— entre les que destaca la realitzada a la Sala dels Barons.

A la ciutat hi havia altres llonges, com la dels genovesos, pisans, plasencians, etc., per això la documentació s'hi refereix com la Llotja Nova, quan es tracta de la del raval de Mar.

En segon lloc, el puig de Sant Pere, un barri que sempre havia estat popular on vivien mariners i pescadors, ubicat en una petita elevació de la part baixa de la ciutat. Actualment, s'ha rehabilitat en el marc d'un pla especial de l'Ajuntament de Palma perquè havia arribat a un grau accentuat de degradació arquitectònica i social.

Per últim, es pot parlar del carrer de la Mar, un carrer de vida cosmopolita on residien persones de diferent procedència. L'aspecte físic ha canviat molt, atès que en la documentació es parla sovint de voltes o portals. En el segle XIX el carrer patí una gran reforma que afectà a la tipologia de les cases que hi tenien el portal d'entrada ja que la part del darrere donava a la Riera, un niu de brutor.

- Respecte a l'estat de conservació, es compleixen els preceptes en aquest aspecte?

Preceptes n'hi ha de molts tipus i alguns no es compleixen. A tall d'exemple col·locar rètols de circulació que amaguen les plaques antigues dels noms dels carrers resulta desagradable a la vista d'una persona sensible al patrimoni cultural. Però també, en contrapartida, es pot destacar la rehabilitació de zones com el puig de Sant Pere la qual estava molt degradada. Així i tot, fan falta algunes intervencions.

- Quines intervencions urbanístiques destacades s'han fet en aquesta zona?

Una de les més destacades fou tirar les murades renaixentistes, una de les coses tal vegada més desencertades que obeïa a temes de salubritat i higiene pública. Després, hi ha el carrer de la Mar, molt més ample d'allò que era, no és la imatge medieval en absolut. Al moll, a l'extrem, s'aixecava la capella de Santa Barbara, a més de porxos per guardar blat o cereals que arribava de fora, etc. Ara no hi ha res de tot això.

Tot ha canviat molt. L'Arxiduc Lluís Salvador, al seu llibre *La Ciudad de Palma*, publicà un dibuix del carrer dels Boters on es veuen voltes que ara no hi són. En definitiva, la ciutat pot patir canvis què saben greu des del punt de vista històric i cultural, però moltes vegades resulten necessaris.

- Creu que l'Administració Pública s'ha preocupat o es preocupa de manera suficient del manteniment, promoció turística i millora dels elements culturals de la ciutat?

Així mateix, es detecta un interès o preocupació de promoure la ciutat turísticament, però també s'ha de sensibilitzar els propis habitants de la ciutat i els mateixos habitants de l'illa. Aquesta activitat promocional no es veu del tot reflectida en un interès concret d'aplicar la promoció en millorar, restaurar algunes parts de la ciutat, en atreure els turistes cap a l'àmbit cultural, el que repercutiria en l'economia i, sobretot, il·lustrar els infants i estudiants en general envers el llegat què han deixat els avantpassats.

La ciutat cal conèixer-la des de diferents punts de vista —cultural, econòmic, geogràfic, etc.—. Per això, sempre m'agrada explicar-la, per tal de donar conèixer una ciutat que ho mereix.

- Com a consideració general, què significa, després de tot allò expressat, la ciutat a nivell històric i cultural?

En definitiva, es tracta d'una gran ciutat què paga la pena conèixer, conservar, estudiar, etc., atès que és el resultat d'un passat extraordinari, no tant d'algunes èpoques com la romana o la musulmana, però sí del segle XIII en endavant, sense comptar tot allò que es pot haver destruït al llarg dels segles i tots els elements patrimonials de gran importància inclosos a l'interior dels edificis, com ben bé pot ser una biblioteca o una pintura gòtica.

